

Justyna Krzywkowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-0667-6453

justyna.krzywkowska@uwm.edu.pl

Prawo osadzonych do korzystania z usług religijnych w dobie pandemii COVID-19

Wstęp

Rozprzestrzeniający się w świecie koronawirus SARS-CoV-2 nie ominął jednostek penitencjarnych. Pozytywny wynik testu mieli nie tylko funkcjonariusze służby więziennej i pracownicy cywilni, ale także osadzeni. W Polsce funkcjonuje 81 zakładów karnych, 39 aresztów śledczych oraz 51 oddziałów zewnętrznych¹. Ryzyko rozprzestrzeniania się wirusa w jednostkach penitencjarnych jest nadal wysokie. Po ogłoszeniu pierwszego przypadku zakażenia koronawirusem SARS-CoV-2 w Polsce 4 marca 2020 r., mocno ograniczono kontakt osadzonych ze światem zewnętrznym, w tym z kapelanami więzennymi. Według stanu na dzień 24 września 2021 r. zaludnienie zakładów karnych i aresztów śledczych w skali kraju wynosi 88,13%², w jednostkach penitencjarnych przebywa 71 291 osadzonych³. Część z tych osób to osoby starsze, które ciężiej odczuwają skutki choroby COVID-19. Na dzień 3 grudnia 2020 r. wśród tymczasowo aresztowanych i skazanych było 1279 osób w wieku 61–63 lata, 870 osób w wieku 64–66 lat, zaś wiek ponad 67 lat ukończyło 1018 osób. Zasady sanitarne obowiązujące wszystkich na zewnątrz jeszcze bardziej skrupulatniej są realizowane za murami zakładów karnych. Jednak nawet w warunkach izolacji więziennej nakładane ograniczenia muszą respektować god-

¹ <https://www.sw.gov.pl/sitemap> (data dostępu: 25.09.2021).

² Centralny Zarząd Służby Więziennej, Biuro Informacji i Statystyki, *Komunikat o zaludnieniu aresztów śledczych i zakładów karnych*, Warszawa, 24 września 2021 r., s. 1, BIS.0335.39.2021.SG.

³ Biorąc pod uwagę rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 listopada 2009 r. w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów (Dz.U. z 2009 r., Nr 202, poz. 1564 ze zm.), stwierdzono, że nie została przekroczona ich ogólna pojemność – Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2020*, Warszawa, BIS.0332.17.2020.AP.

ność człowieka oraz jego podstawowe prawa, w tym prawo do wolności religijnej zagwarantowane w wielu przepisach prawa międzynarodowego, europejskiego oraz polskiego⁴.

Gwarancje świadczenia posługi religijnej przez kapelanów więziennych

Gwarancja ogólna funkcjonowania duszpasterstwa więziennego znajduje się w Konstytucji RP⁵, która stanowi, że wolność religii obejmuje także „prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują” (art. 53 ust. 2 zd. 2 *in fine*). Praktyki i posługi religijne w zakładach penitencjarnych w odniesieniu do katolików uregulowane są także w art. 17 konkordatu⁶, gdzie stwierdza się, że „zapewnia się w szczególności możliwość uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta oraz w katechizacji i rekolekcjach, a także korzystania z indywidualnych posług religijnych” (ust. 2). Biskupi diecezjalni kierują do pracy odpowiednich kapelanów, z którymi właściwa jednostka penitencjarna zawiera stosowną umowę (ust. 3)⁷. W praktyce najczęstszym kryterium wyboru kapelana jest bliskość parafii, w której posługuje dany duchowny od jednostki penitencjarnej. Zdarzają się także sytuacje, kiedy do zakładu karnego kierowany jest duchowny niemający stałej posługi duszpasterskiej w jakiegokolwiek parafii. Zasady zatrudniania kapelanów przez dyrektorów zakładów karnych i aresztów śledczych uregulowane zostały w rozporządzeniu wykonawczym Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych⁸.

⁴ M.in. art. 9 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284); art. 18 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167); orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, np. wyrok ETPC z 3 listopada 2009 r., 30814/06, *Lautsi v. Włochy*, Lex nr 523579; wyrok ETPC(WI) z 18 marca 2011 r., 30814/06, *Lautsi i inni v. Włochy*, Lex nr 784874; art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.); ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1153). Zob. także I.C. Kamiński, *Wolność myśli, sumienia i wyznania w orzecznictwie ETPCz za lata 2008–2009*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010, nr 11, s. 33–39; M. Hucal, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2012, ss. 229.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁶ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318 ze zm.).

⁷ M. Różański, *Kapelan więzienny. Prawne podstawy duszpasterzowania*, [w:] J. Nikolajew, K. Walczuk (red.), *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, Warszawa–Siedlce 2016, s. 237–247.

⁸ Dz.U. z 2003 r., Nr 159, poz. 1546.

Sprawy duszpasterstwa w jednostkach penitencjarnych uregulowane są także w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (art. 19 ust. 2 pkt 3 w związku z art. 4 ust. 1 pkt 3), jak również w większości ustaw indywidualnych, m.in. w art. 32 ust. 1–4 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP⁹, art. 28 ust. 1–4 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego¹⁰, art. 12 ust. 2–3 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP¹¹, art. 19 ust. 1–4 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w RP¹², art. 15 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w RP¹³ czy art. 18 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP¹⁴.

Zadania w zakresie działalności duszpasterskiej prowadzonej wobec osadzonych koordynuje Rada Duszpasterstwa Więziennego, którą tworzą naczelni kapelani: Kościoła Rzymskokatolickiego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego oraz Kościoła Prawosławnego¹⁵. Osadzeni odbierają kapelana jako człowieka, który „jest po ich stronie”, który nie przychodzi do nich w mundurze służby więziennej, ale w sutannie. Sprawia to, że osadzeni mają cząstkę tego, co jest na wolności i odbierają go jako osobę, która będzie dla nich wsparciem, a nie jest tylko i wyłącznie pracownikiem więziennictwa. Szczególnie dla osób, które po raz pierwszy w życiu trafiają do zakładu karnego obecność kapłana i możliwość korzystania z posługi religijnej jest czymś bardzo wartościowym, co pomaga im przeżyć ten trudny okres życia¹⁶.

Ograniczenie wolności religijnej

Stosownie do art. 53 ust. 1 Konstytucji RP każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii¹⁷. Wolność sumienia oznacza sferę wewnętrzną, w której

⁹ T.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1347.

¹⁰ T.j. Dz.U. z 2014 r., poz. 1726.

¹¹ T.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 483.

¹² T.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 13.

¹³ T.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 44.

¹⁴ T.j. Dz.U. z 2014 r., poz. 1889.

¹⁵ <https://www.sw.gov.pl/jednostka/rada-duszpasterstwa-wiezniennego> (data dostępu: 30.08.2021).

¹⁶ J. Nikolajew, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w świetle badań własnych*, [w:] S. Bukalski (red.), *Duszpasterskie i profilaktyczne aspekty służby penitencjarnej*, Szczecin 2010, s. 101–114; idem, *Wychowawcza, terapeutyczna i kulturotwórcza rola kapelana więziennego*, [w:] T. Guz, W. Bednaruk, M. Pałubska (red.), *Ius et historia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Markiewiczowi*, Lublin 2011, s. 395–423.

¹⁷ J. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K – Politologia” 2012, nr 19(1), s. 28–64; P. Sobczyk, *Wolność sumienia i religii w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Prawo Kanoniczne” 2001, nr 3–4(44), s. 207–220.

odbywa się „osąd nad tym co dobre i złe, sprawiedliwe, względnie niesprawiedliwe, prawdziwe albo fałszywe. Owa wewnętrzna przestrzeń decyzyjna stanowi o autonomii moralnej jednostki”¹⁸. Nie ma tu miejsca na jakąkolwiek ingerencję ze strony państwa. Tak zwana wyznaniowa ustawa generalna z 17 maja 1989 r. w art. 2 zawiera katalog uprawnień, wynikających z realizacji wolności sumienia, wśród których wymienia się m.in. możliwość należenia lub nienależenia do kościołów i innych związków wyznaniowych (pkt 2a).

Ustrojodawca stworzył podstawy systemu ochrony wolności sumienia i religii, do których należą m.in.: prawo do sądu (art. 45), indywidualna skarga konstytucyjna (art. 79) oraz instytucja Rzecznika Praw Obywatelskich (art. 208). Gwarancje ochrony wolności sumienia zawiera także art. 23 Kodeksu cywilnego¹⁹, który wśród dóbr osobistych podlegających ochronie wymienia „swobodę sumienia”, czyli wolne, wynikające z własnego przekonania wyrażanie określonego światopoglądu, w tym także wybór i praktykowanie określonej religii, wybór systemu wartości, według którego dokonuje się oceny swoich czynów, zachowań, myśli i uczuć²⁰. Również osoby niewierzące mają prawo cieszyć się wolnością sumienia w zakresie wyznawanego przez siebie światopoglądu odrzucającego religię. Zasadę sprzeciwu należy odczytywać nie tylko w kategoriach czysto społecznych, ale także moralnych. Przejawia się to w prawie do obiekcji sumienia.

Z kolei wolność religii²¹ obejmuje wolność uzewnętrzniania religii indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują (art. 53 ust. 2 Konstytucji). Wyrażenie „wolność religii” należy rozumieć zarówno w aspekcie pozytywnym jako możliwość przyjmowania i uzewnętrzniania swojego światopoglądu oraz w aspekcie negatywnym jako możliwość zachowania milczenia w kwestii swojego światopoglądu, czego

¹⁸ P. Leszczyński, *Wolność sumienia*, [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 526.

¹⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740).

²⁰ Wyrok SN z 20 września 2013 r., sygn. akt II CSK 1/13, Lex nr 1388592; R. Kaczmarczyk, *Ochrona swobody sumienia jako dobra osobistego osoby niewierzącej. Glosa do wyroku SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13*, „Państwo i Prawo” 2017, nr 3, s. 134–141; B. Rakoczy, *Glosa do wyroku SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2016, nr 1, s. 213–220; Z. Strus, *Glosa do wyroku SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 5, s. 35–49.

²¹ M. Bielecki, *Wolność religijna*, [w:] A. Mezglewski (red.), op. cit., s. 513–520. Zgodnie z art. 53 Konstytucji RP, wolność religijna przysługuje każdemu człowiekowi, rodzicom, dziecku, kościołom i innym związkom wyznaniowym o uregulowanej sytuacji prawnej, tj. wspólnotom religijnym wpisanym do rejestru prowadzonego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (<https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych>, data dostępu: 30.08.2021) lub wspólnotom religijnym, których status uregulowany jest tzw. ustawą indywidualną.

nierozłącznym elementem jest zakaz zmuszania kogokolwiek do uczestniczenia w praktykach religijnych oraz zakaz zmuszania osoby przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu²².

Wolność religijna, podobnie jak inne konstytucyjnie zagwarantowane wolności, nie ma charakteru całkowicie nieograniczonego. Konstytucja w art. 31 ust. 3 podaje materialne i formalne przesłanki ograniczenia wolności religijnej. Do przesłanek formalnych należy zaliczyć możliwość ograniczenia praw i wolności „jedynie w drodze ustawy” (art. 53 ust. 5 Konstytucji RP) czy też, jak stanowi Europejska konwencja praw człowieka²³ (art. 9 ust. 2), może ona podlegać „jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę”. Ograniczanie praw i wolności obywatelskich w Polsce nie spełniała wymogu formy ustawowej, przyjmując formę przepisów rozporządzenia Ministra Zdrowia i Rady Ministrów. Natomiast materialne przesłanki wprowadzają możliwość ograniczeń w przypadku, gdy są konieczne do zapewnienia bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności publicznej, środowiska oraz ochrony praw i wolności innych osób.

W odniesieniu do osób pozbawionych wolności zastosowanie mają także przepisy Kodeksu karnego wykonawczego²⁴. Zgodnie z treścią art. 102 pkt 3 k.k.w. skazany ma prawo do korzystania z wolności religijnej. Skonkretyzowanie tego prawa zostało uregulowane w art. 106 k.k.w. – skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów²⁵. Rygor więzienny powinien być zorganizowany w sposób pozwalający osadzonym na praktykowanie ich wiary. Niemniej korzystanie z wolności religijnej przez osadzonego nie może naruszać zasad tolerancji ani zakłócać ustalonego porządku w zakładzie karnym (art. 106 § 3 k.k.w.).

²² Wyrok SA w Katowicach z 20 czerwca 2013 r., sygn. akt I ACa 353/13, Lex nr 1342252; wyrok SA w Gdańsku z 26 stycznia 2012 r., sygn. akt I ACa 1482/11, Lex nr 1236075; wyrok SN z 17 września 2014 r., sygn. akt I CSK 439/13, Lex nr 1504809; wyrok SA w Warszawie z 12 lutego 2013 r., sygn. akt I ACa 499/12, Lex nr 1312108; A. Partyk, *Poddanie człowieka wbrew jego woli praktykom religijnym lub działaniom sprzecznym z nakazami wyznawanej przez niego religii w kontekście naruszenia swobody sumienia i wyznania*, 2014, Lex. Zob. także V. Serzhanova, E. Tuora-Schwierskott, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, nr 2, s. 303–314.

²³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.).

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 53), dalej jako k.k.w.

²⁵ J. Nikolajew, *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012, ss. 262.

Wprowadzone w okresie stanu zagrożenia epidemicznego i stanu epidemii obostrzenia w zakresie publicznego sprawowania kultu religijnego stanowią ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii w rozumieniu art. 53 ust. 5 Konstytucji RP²⁶.

Przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się koronawirusa w jednostkach penitencjarnych

Jednostki penitencjarne to środowisko, które do kwestii zakażeń koronawirusem SARS-CoV-2 podeszło bardzo ostrożnie. W zakładach karnych występuje duże skupisko osób, stąd niemożliwe byłoby zapewnienie każdemu choremu odpowiedniego miejsca na odbycie kwarantanny. Osadzeni mogliby zacząć buntować się, że są narażani na zakażenie koronawirusem. Od marca do czerwca 2020 r. – ze względów na ochronę bezpieczeństwa zdrowotnego – drastycznie została ograniczona możliwość wejścia kapelanów więziennych do jednostek penitencjarnych. Rozpoczęto poszukiwania nowych metod oddziaływania i współpracy z osadzonymi. Posługa kapelanów ograniczała się wówczas do pracy zdalnej polegającej na przygotowywaniu pogadanek religijnych na bazie niedzielnej Ewangelii, które były odczytywane przez radiowęzeł więzienny. Niekiedy wpuszczano kapelanów za więzienne mury, aby mogli głosić Słowo Boże przez radiowęzeł. W tym okresie nie było możliwości korzystania z sakramentów świętych przez osadzonych.

W związku z utrzymującą się w Polsce sytuacją sanitarno-epidemiologiczną, wzrostem zachorowań na COVID-19, koniecznością wprowadzenia profilaktycznych działań zapewniających właściwy poziom bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych, a przede wszystkim ochronę zdrowia funkcjonariuszy i pracowników oraz osób osadzonych dyrektorzy jednostek penitencjarnych zwracali się z wnioskiem w trybie art. 247 § 2 k.k.w. o wyrażenie zgody na wprowadzenie ograniczeń i zakazów na czas określony do 7 dni²⁷. Jest to norma

²⁶ G. Maroń, *Polskie prawodawstwo ograniczające wolność religijną w okresie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 a standardy państwa prawa – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2021, nr 1, s. 33–49; I. Stańczuk, *Ograniczenia wolności sumienia i religii w związku z wprowadzeniem stanu epidemii w Polsce*, [w:] P. Sobczyk, P. Steczkowski (red.), *Człowiek. Państwo. Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, Lublin 2020, s. 471–487.

²⁷ Art. 247 § 1 k.k.w.: „W wypadkach uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może na czas określony wstrzymać lub ograniczyć zatrudnienie osadzonych, kontakty między nimi, udzielanie widzeń i spacerów, przeprowadzanie zajęć o charakterze zbiorowym, odprawianie nabożeństw i udzielanie posług religijnych, dokonywanie zakupów, otrzymywanie paczek, a także korzystanie z samoinkasujących aparatów telefonicznych, nakazać zamknięcie cel lub innych pomieszczeń, w których przebywają lub pracują osadzeni, zabronić posiadania w celi niektórych przedmiotów oraz zawiesić funkcję rzecznika skazanych”.

o charakterze wyjątkowym (zastosowanie ograniczeń następuje tylko wtedy, kiedy sytuacji nie można zapobiec za pomocą innych środków przewidzianych w k.k.w.). Obostrzenia wprowadzane były na podstawie decyzji sędziów penitencjarnych sądów okręgowych²⁸.

Dyrektorzy więzień i aresztów śledczych wydawali zarządzenia w sprawie działań przeciwepidemicznych i zapobiegawczych w celu unieszkodliwienia źródeł i przecięcia dróg szerzenia się wirusa SARS-CoV-2. Jako podstawę prawną wskazywano m.in. na art. 13 ust. 3 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej²⁹, § 1 rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego³⁰ czy § 1 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii³¹. W zarządzeniach podkreślano, że dyrektorzy kierują się zaleceniami Państwowego Inspektora Sanitarnego³².

Po umożliwieniu kapelanom wejścia na teren jednostek penitencjarnych, duszpasterstwo więzienne zostało ograniczone wyłącznie do indywidualnych usług religijnych³³. Opracowane procedury przez poszczególnych kierowników jednostek penitencjarnych odnosiły się przede wszystkim do stosowania środków ochrony osobistej. Funkcjonariusze pełniący służbę w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi wyposażeni zostali w środki ochrony indywidualnej (maseczki, rękawiczki, przyłbice). Jednostki zostały zaopatrzone w wirusobójcze płyny dezynfekcyjne, środki higieniczne. Kilka razy dziennie konieczna jest dezynfekcja miejsc używanych przez osadzonych, tj. klamek, drzwi, aparatów samoinkasujących. Cały czas prowadzony jest monitoring posiadanych zasobów środków ochrony i płynów dezynfekujących.

²⁸ Przedłużenie okresu trwania ograniczeń także wymaga zgody sędziego penitencjarnego – art. 247 § 2 k.k.w.

²⁹ T.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1064.

³⁰ Dz.U. z 2020 r., poz. 433.

³¹ Dz.U. z 2020 r., poz. 491.

³² Np. zarządzenie nr 76/2020 dyrektora Zakładu Karnego w Medyce z dnia 30 grudnia 2020 r. w sprawie działań przeciwepidemicznych i zapobiegawczych w celu unieszkodliwienia źródeł zakażenia i przecięcia dróg szerzenia się wirusa Covid-19 (SARS-CoV-2); zarządzenie nr 87/2021 dyrektora Zakładu Karnego w Barczewie z dnia 31 maja 2021 r. w sprawie działań przeciwepidemicznych i zapobiegawczych w celu unieszkodliwienia źródeł zakażenia i przecięcia dróg szerzenia się wirusa Covid-19 (SARS-CoV-2); zarządzenie dyrektora Zakładu Karnego w Goleniowie nr 28/2021 z dnia 14 czerwca 2021 r. w sprawie działań przeciwepidemicznych i zapobiegawczych w celu unieszkodliwienia źródeł zakażenia i przecięcia dróg szerzenia się wirusa COVID-19 (SARS-CoV-2).

³³ M. Różański, N. Lischynska, *Wolność religijna w miejscach pozbawienia wolności w czasie pandemii Covid-19*, [w:] E. Burda, C. Lázaro Guillamón, M. Sitek (red.), *State and society facing pandemic*, Bratysława 2020, s. 487.

W związku z pandemią koronawirusa jednostki penitencjarne wprowadziły także ograniczenia w uprawnieniach więźniów³⁴. Na terenie zakładów karnych utworzono cele izolatoria dla osadzonych ze stwierdzonym zakażeniem SARS-CoV 2 lub mających bezpośredni kontakt z osobą zakażoną. Umieszczeni tam osadzeni są objęci różnymi ograniczeniami, np. zamknięcie cel w porze dziennej i nocnej, w których przebywają osadzeni; wstrzymanie zatrudnienia; wstrzymanie kontaktu między osadzonymi; wstrzymanie widzeń i spacerów; wstrzymanie zajęć o charakterze zbiorowym; wstrzymanie odprawiania nabożeństw i posług religijnych; wstrzymanie korzystania z samoinkasujących aparatów telefonicznych³⁵.

Dopiero od 1 czerwca 2021 r. wprowadzono łagodzenie obostrzeń realizacji posług religijnych, o których mowa w art. 106 k.k.w. Poza posługami religijnymi realizowanymi indywidualnie z zachowaniem reżimu sanitarnego, zezwolono na sprawowanie liturgii lub nabożeństw, z zachowaniem zasady 15 m² powierzchni (kaplicy lub innych pomieszczeń dedykowanych do tego celu) na 1 osobę. W przypadku wielu jednostek penitencjarnych był to irracjonalny przepis, bowiem powierzchnia kaplic więziennych jest niewielka, co w praktyce oznaczało, że posługi religijne realizowane były nadal indywidualnie z zachowaniem pełnego reżimu sanitarnego.

Następnie wprowadzono do kaplic więziennych limit osób w czasie liturgii lub nabożeństw – 50% obłożenia kaplicy z zachowaniem odległości nie mniejszej niż 1,5 m. W nawiązaniu do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 2021 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii³⁶ sprawowanie liturgii lub nabożeństw poprzez wprowadzenie limitu osób obowiązującego w miejscu kultu religijnego – 75% obłożenia kaplicy z zachowaniem odległości nie mniejszej niż 1,5 m. Osadzeni na bieżąco są informowani o Narodowym programie szczepień przez personel jednostek penitencjarnych, jak również za pośrednictwem audycji nadawanych w radiowęzłach.

Dyrektorzy przygotowali projekty przywracania posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Opracowane zasady umieszczano na tablicach informacyjnych danej jednostki penitencjarnej, ogłaszano poprzez radiowęzeł i przekazywano przez wychowawców. Ich treść zawiera m.in. harmonogram posług religijnych – oto przykład:

Posługi religijne w Zakładzie Karnym w (...) odbywają się według następującego harmonogramu:

³⁴ Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu opracował *Zbiór zasad dotyczących postępowania z osobami pozbawionymi wolności w kontekście pandemii choroby koronawirusowej (COVID-19)* z 20 marca 2020 r., CPT/Inf (2020)13.

³⁵ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 229–230.

³⁶ Dz.U. z 2021 r., poz. 1054.

– Nabożeństwo lub posługa rzymskokatolicka realizowana jest w kaplicy oddziału V (OP I, OP II, oddziały terapeutyczne) w soboty od godz. 14.00 i w razie potrzeby dodatkowo o godz. 14.45. Nabożeństwa lub posługa rzymskokatolicka dla OP III realizowana jest w sali widzeń budynku aresztu śledczego od godz. 11.00.

– Nabożeństwo lub posługa prawosławna realizowana jest w kaplicy oddziału V dla skazanych (OP I i OP II) w poniedziałki od godz. 10.00. Nabożeństwo lub posługa prawosławna dla tymczasowo aresztowanych realizowana jest w sali widzeń budynku aresztu we wtorki od godz. 10.00.

– Nabożeństwo lub posługa Kościoła ewangelicko-augsburskiego realizowana jest w każdą środę od godz. 9.00 do 12.00 w kaplicy oddziału V dla osadzonych z OP I i OP II. Natomiast nabożeństwo lub posługa Kościoła ewangelicko-augsburskiego dla OP III odbywa się według kolejności w każdą środę od godz. 9.00 do 12.00 w sali widzeń.

– Spotkania osadzonych z przedstawicielami Kościoła Zielonoświątkowego odbywają się we wtorki i czwartki od godz. 16.00 do 18.00 – dla skazanych w świetlicy oddziału IV lub VII, dla tymczasowo aresztowanych w świetlicy oddziału XIX.

– Spotkania z przedstawicielami Świadków Jehowy odbywają się w środy i soboty w godz. 15.45–18.00 – dla skazanych w świetlicy oddziału IV, VII, dla tymczasowo aresztowanych w świetlicy oddziału XIX.

– Spotkania z przedstawicielami Bractwa Więziennego odbywają się w poniedziałki w godz. 9.00–12.00 – dla skazanych w świetlicy oddziału V, dla tymczasowo aresztowanych w sali widzeń budynku aresztu.

Osadzony, chcąc wziąć udział w posłudze religijnej, zgłasza w formie pisemnej swój akces funkcjonariuszowi pełniącemu służbę oddziałowego w danym oddziale mieszkalnym, najczęściej w dniu poprzedzającym planowaną posługę religijną. W przypadku zgłoszenia takiego akcesu oddziałowy przekazuje informację bezpośrednio do dowódcy zmiany. Osoba prowadząca posługę religijną winna w dniu jej realizacji zapoznać się z listą osadzonych chętnych do wzięcia w niej udziału.

Zarówno kapelan, jak i osadzony zobowiązani są do stosowania zapewnionych środków dezynfekcyjnych oraz przyjętych w jednostce zasad reżimu sanitarnego. Obowiązuje obligatoryjny pomiar temperatury osoby świadczącej posługę oraz osadzonych w niej uczestniczących. Pomiar temperatury u kapelana (czy członka Bractwa Więziennego) dokonywany jest przed wejściem na teren jednostki przez funkcjonariusza pełniącego w danym dniu służbę jako bramowy. Pomiar temperatury osadzonych uczestniczących w posłudze religijnej dokonywany jest przed wejściem z oddziału mieszkalnego przez funkcjonariusza pełniącego służbę oddziałowego w danym oddziale mieszkalnym. Odmowa kapelana poddania się badaniu każdorazowo skutkuje niewyrażeniem zgody na wejście na teren jednostki penitencjarnej, o czym niezwłocznie zo-

staje poinformowany dyrektor zakładu karnego. Natomiast odmowa poddania się badaniu przez osadzonego skutkuje brakiem możliwości uczestnictwa przez niego we mszy świętej czy innym nabożeństwie. Także odmowa wypełnienia przez kapelana ankiety dotyczącej kontaktu w warunkach wolnościowych z osobami chorymi na COVID-19, przebywającymi na kwarantannie lub przyjeżdżającymi z zagranicy skutkuje nie wyrażeniem zgody na wejście na teren jednostki. Ankieta wypełniana jest jednorazowo bądź w przypadku jakichkolwiek zmian.

Osadzony każdorazowo jest informowany przez funkcjonariusza doprowadzającego o obowiązku przestrzegania zasad i zaleceń epidemiologicznych. Uczestnicy nabożeństwa oraz osoby ją świadczące rozmieszczone zostają tak, aby odległość między nimi w pomieszczeniu wyznaczonym do prowadzenia posług religijnych zapewniła bezpieczeństwo związane z zachowaniem dystansu społecznego (zachowanie 1,5 m odstępów). W trakcie trwania mszy świętej lub innego nabożeństwa osadzeni są zobowiązani do używania maseczek, a przed i po zakończeniu posługi zobowiązani są do obowiązkowej dezynfekcji rąk, której dokonuje funkcjonariusz doprowadzający, zaopatrzony w pojemnik z płynem dezynfekcyjnym. Także kapelan zobowiązany jest do używania maseczki ochronnej i jednorazowych rękawiczek, które zapewnia mu Służba Więzienna. Osadzeni zobowiązani są do wyrzucenia maseczki do specjalnego worka zlokalizowanego w miejscu odbywającej się posługi religijnej. Po zakończonym dniu maseczki odbierane są przez funkcjonariusza i przekazywane do zakładowej pralni w celu ich wyprania i zdezynfekowania. Każdorazowo, po zakończeniu posługi lub nabożeństwa, następuje obligatoryjne przewietrzenie pomieszczenia przez co najmniej 10 minut; czynności tej dokonuje kapelan³⁷.

Zakończenie

Przełomowym momentem dla funkcjonowania duszpasterstwa więziennego w czasie pandemii był dzień 1 czerwca 2021 r., kiedy na terenie Polski dopuszczono praktyki religijne odbywane zbiorowo. Jednak rozluźnione obostrzenia nie przełożyły się na wzrost liczby osadzonych korzystających z posługi religijnej. Nie jest tajemnicą, że część osób osadzonych, która korzystała przed pandemią z posług religijnych, nie czyniła tego z potrzeby serca i potrzeb duchowych, ale towarzyszyły temu inne sprawy, jak wymienianie grypsów czy przekazywanie tzw. fantów. Przy posłudze indywidualnej realizacja tych czynności była niemożliwa. To ponad roczne oddzielenie osadzonych od kapelana więziennego spowodowało, że drastycznie zmniejszyła się także liczba osób uczestniczących przed pandemią we mszy świętej ze względu

³⁷ Projekty przywracania posług religijnych w zakładach karnych (w posiadaniu autorki).

religijnych. Podjęli oni inny styl życia i nie czują już potrzeby praktykowania swojej wiary w zakładzie karnym. Należy domniemywać, że skutki duchowe restrykcyjnych przepisów wprowadzonych do zakładów karnych będą, niestety, nieodwracalne.

Wykaz literatury

- Bielecki M., *Wolność religijna*, [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Hucał M., *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Kaczmarczyk R., *Ochrona swobody sumienia jako dobra osobistego osoby niewierzącej. Glosa do wyroku SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13, „Państwo i Prawo” 2017, nr 3.*
- Kalisz T., *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wyd. UWr, Wrocław 2010.
- Kamiński I.C., *Wolność myśli, sumienia i wyznania w orzecznictwie ETPCz za lata 2008–2009, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010, nr 11.*
- Leszczyński P., *Wolność sumienia*, [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Maroń G., *Polskie prawodawstwo ograniczające wolność religijną w okresie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 a standardy państwa prawa – wybrane zagadnienia, „Przegląd Prawa Publicznego” 2021, nr 1.*
- Nikołajew J., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w świetle badań własnych*, [w:] S. Bukalski (red.), *Duszpasterskie i profilaktyczne aspekty służby penitencjarnej*, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010.
- Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Wyd. KUL, Lublin 2012.
- Nikołajew J., *Wychowawcza, terapeutyczna i kulturotwórcza rola kapelana więziennego*, [w:] T. Guz, W. Bednaruk, M. Pałubska (red.), *Ius et historia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Markiewiczowi*, Wyd. KUL, Lublin 2011.
- Partyk A., *Poddanie człowieka wbrew jego woli praktykom religijnym lub działaniom sprzecznym z nakazami wyznawanej przez niego religii w kontekście naruszenia swobody sumienia i wyznania*, 2014, Lex.
- Rakoczy B., *Glosa do wyroku SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2016, nr 1.*
- Różański M., *Kapelan więzienny. Prawne podstawy duszpasterzowania*, [w:] J. Nikołajew, K. Walczuk (red.), *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, Unitas, Warszawa–Siedlce 2016.
- Różański M., Lischynska N., *Wolność religijna w miejscach pozbawienia wolności w czasie pandemii Covid-19*, [w:] E. Burda, C. Lázaro Guillamón, M. Sitek (red.), *State and society facing pandemic*, Comenius University in Bratislava, Bratislava 2020.
- Serzhanova V., Tuora-Schwierskott E., *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, nr 2.
- Sobczyk P., *Wolność sumienia i religii w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 r., „Prawo Kanoniczne” 2001, nr 3-4 (44).*

Stańczuk I., *Ograniczenia wolności sumienia i religii w związku z wprowadzeniem stanu epidemii w Polsce*, [w:] P. Sobczyk, P. Steczkowski (red.), *Człowiek. Państwo. Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, Wyd. Academicon, Lublin 2020.

Strus Z., *Glosa do wyroku SN z dnia 20 września 2013 r., II CSK 1/13*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 5.

Summary

The right of inmates to religious practices in the COVID-19 pandemic

Keywords: prison chaplain, freedom of conscience, freedom of religion, pandemic, prison director, religious beliefs.

The spreading SARS-Cov-2 virus has resulted in a tightening of prison procedures in Poland. To minimise the epidemiological risk, directors of prisons and pre-trial detention centres in Poland, in consultation with the competent penitentiary judges, in most cases, suspended the possibility of religious services by chaplains towards inmates for over a year (from March 2020 to June 2021). The function of a prison chaplain is assigned to a specific clergyman by the church authority. In Poland, the pastoral service in prisons and pre-trial detention centres is performed by chaplains who are representatives of religious communities entered in the register of churches and other religious associations kept by the Minister of the Interior and Administration or having an individual denominational statute. Some of these people perform their pastoral ministry based on an employment contract, while others do so as part of a charity. The ministry of chaplains is manifested in performing works of mercy, preaching the word of God, or administering the holy sacraments. Undoubtedly, the religious practices of prisoners are a way of satisfying their individual needs, as well as striving for acceptance, understanding and forgiveness. This article aims at showing how the implementation of the right of inmates to religious freedom looks in practice during the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic. Various restrictions have been introduced: from a total ban on prison chaplains from entering the premises of penitentiary units to conducting only individual religious services, to the current possibility of celebrating Holy Mass with 75% of the places in the prison chapel are filled. Many chaplains of prisons and pre-trial detention centres think that the introduced restrictive provisions have had negative effects on the spiritual sphere of inmates, as evidenced by the drastic decline in inmates accepting a religious service.